

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ГЕОЕКОНОМСКА ЛОГИКА ЦАРИНСКЕ КРИЗЕ

-ДИПЛОМСКИ РАД -

Ментор:

Студент:

доц. др Владимир Ајзенхамер

Милан Степановић 73/18

Београд, 2022.

Садржај

1. Увод.....	1
2. Шта је геоекономија?	3
2.1 Теоријски основ корелације економије и геополитике	3
2.2 Различита дефинисања појма геоекономија	5
3. Антропогеографска анализа балканског полуострва.....	13
4. Геополитичка атмосфера непосредно пред Царински рат.....	15
4.1 Смена династије у Краљевини Србији и промена политичког курса	16
5. Царински рат	19
6. Аустро-Угарска монархија као нео-имеперијалистичка сила	21
7. Закључак.....	23
Литература.....	25

1. Увод

Геополитички и геокономски интереси су и данас, као и пре, значајни покретачи међународних односа, националних стратегија и политика држава. Када се узме у обзир та чињеница, отвара севелики простор за анализу мотива разних геополитичких актера, поготово оних који прузрокују конфликте и имају потенцијал да ескалирају сукобе до најдеструктивнијег нивоа за све стране: сукоби који укључују организовану употребу силе. Анализирањем и уочавањем образаца у специфичним међудржавним односима може се допринети разумевању самог односа актера и њихових интереса са осталим актерима, који су у овом случају највиша организација са монополом власти и силе ради заштите поретка, односно, држава.

Република Србија, на територији на којој се данас налази, је постављена на раскршћу путева како објективно у виду њене физичке локације, тако и интерсубјективно, као њене политичке локације. Европа (самим тим и Балканско полуострво) је део света на чијем тлу су се промене дешавале веома често у кратким временским периодима, понекад и веома нагло. Због тога, Република Србија данас има пуно искуства са великим променама окружења и тог утицаја на њу. Проучавањем сопствене историје и детаљнијом анализом интереса суседних држава у прошлости, може се пуно научити, те превентивно реаговати на будуће сукобе или искористити погодне услове за сопствени бенефит. Догађаји као што су Балкански ратови, Македонско питање и Царинска криза, што представља централно питање овог рада; пружају веома велики број информација подложним анализи геополитичке атмосфере тог периода и бољег разумевања интереса и мотива политичких акција.

На основу богате историје међудржавних сукоба, коју Србија засигурно поседује, постоји велики број теоријских и геополитичких оквира. Кроз историју

су се теоријска размишљања мењала, демантовала једно друго и унапређивала, те је из тог разлога веома интересантно анализирати геополитичке догађаје и динамику ранијих периода кроз теорије које су данас актуелне или су тек у развоју. Плод развоја теоријске геополитичке мисли условио је формулисање појмова који служе бољем и прецизнијем описивању одређених геополитичких појава. Један такав појам је игеономија. Догађај који представља *par excellence* материјал за теоријску студију случаја овакве врсте јесте Царински рат између Аустро-Угарске монархије и Краљевине Србије који се одиграо у XX веку.

У тренутку политичких комешања у Европи и претензија за новим територијалним проширењима,¹² јануара 1906. године, Аустро-угарска монархија је Краљевини Србији забранила извоз производа на њену територију. Овакав потез, једне тада велике силе, се свакако може сагледати из неколико различитих углова, али се из сваког види да су виши интереси и мотиви заправо проузроковали овај догађај. Каква је то геополитичка позиција обе државе захтевала да монархија потегне за економским санкцијама као решење? Какве је последице овај догађај оставио на обе државе? Да ли је постојало другачије решење? Главно питање на којем ће бити фокус рада је да ли је Аустро-Угарска монархија користила економске методе за постизања геополитичких циљева на Блкану?

2. Шта је геономија?

Држава која тежи остварењу својих националних, економских или неких других интереса, у те сврхе користи широк спектар стратегија, метода и тактика. Геономија се, као средство којим се државе користе зарад остварења својих интереса, представља као термин који се све чешће сусреће у геополитичким истраживањима, мада њена дефиниција није веома егзактно успостављена. У књизи „Рат другим средствима“, Роберт Д. Блеквил (Robert D. Blackwill) је поставио приближно одређење самог појма геономије и према њему „геономија представља употребу других средстава зарад промовисања и одбране националних интереса; стварање погодних геополитичких резултата; коришћење економских акција других држава у сопствену корист“ (Blackwill, 2016, р. 20). Стављање геономије у овакав теоријски оквир даје много јаснију слику самог појма, као јасније разумевање средстава на које се мисли када се употребљава овај израз.

2.1 Теоријски основ корелације економије и геополитике

Жеља за проширењем територије и утицаја великих сила, у општем смислу, нису непознаница; на њих наилазимо проучавањем бројних историјских периода многих држава. На ову тему су се фокусирали експерти из области геополитике, а спектар облика експанзије је широк. Експанзионистичке амбиције Аустро-Угарске су захтевале одређен облик ауторитативне позадине, наспрам држава које су требале да буду покорене. У вези са овим амбицијама једне државе, теоретичар Сол Коен (Saul Bernard Cohen) наводи неколико карактеристика које он сматра есенцијалним: Коен истиче да би једна земља могла да буде хегемон, она би требало да: 1. буде способна да креира и намеће међународна правила; 2. да је вољна да то чини и 3. да је неоспорно доминантна у економском, технолошком и

војном погледу. Поред наведеног, Коен истиче и три главна преимућства хегемона у наметању правила система и то су а) велика растућа привреда б) надмоћ у водећој технолошкој односно економској области и в) политичка моћ заснована на пројекцији војне моћи (Килибарда, 2008, стр. 158) Коен, такође, своју теорију заснива на ширем гледишту доминације.

Аспирације једне нације, односно државе, да се територијално прошири у свом изворном облику представља облик који се увек јавља као прва асоцијација на идеју проширивања у територијалном смислу. Теоретичар Фридрих Рацел (Friedrich Ratzel) је овакво понашање једне нације оправдао својом теоријом и дефинисањем појма *Lebensraum* (животни простор). Како Рацел истиче државе као и сваки живи организам има циклус кроз који пролази у свом настанку, развоју и на крају умирању па с обзиром на то „да би опстале, нацијама је потребан животни простор. Он, према Рацелу, треба да задовољи три основне потребе нације: 1. храну, 2. становање и 3. размножавање“. (Килибарда, 2008, стр. 35) Управо је то разлог којим он оправдава освајање простора и тежњу да се националне државе шире на рачун других, јер више простора значи веће шансе за опстанак. У оквиру оваквих амбиција једне државе касније су се развиле и врсте територијалних претензија. Политичка власт се може перципирати само као један облик господарења простором, док поред ње постоји и а) економска доминација и б) војна контрола над одређеним простором. Постоји велики број случајева у којима економска доминација уследи непосредно након успостављања војне контроле над територијом. Ова ситуација је потпуно разумна са становишта да „ако се тиме постижу очекивани ефекти, симбиоза војне контроле и економског подчињавања постају профитабилнији пројекат од територијалне експанзије класичног типа, која подразумева припајање територије, уз све трошкове и ризике који прате њено интегрисање у прави поредак проширене заједнице“. (Килибарда, 2008, стр. 94) Сходно овоме, уочава се да је зарад доминације над одређеним простором и народом потребно развити доминацију и у другим

сверама живота, у зависности од стратегије саме државе. Свере на које се државе фокусирају се могу разликовати, а у овом раду је акценат на економији.

Управо овакав геополитички, теоријски оквир може да послужи за интерпретацију Царинске кризе сагледане као алат којим се Аустро-Угарска монархија послужила у покушају остваривања својих интереса у виду ширења на рачун Краљевине Србије 1906. године. Поред суштинског, територијалног проширења монархије, њена жеља за успостављањем моћи и у другим сферама живота овом догађају даје веома интересантан геополитички оквир. Када се хронолошки сагледа: след догађаја који су један другоме представљали замену, у смеру ескалирања сукоба, све до финалног почетка једног од највећих сукоба у историји човеченства, Првог светског рата. Увиђамо важност анализе оваквих догађаја зарад бољег упознавања са историјом, као и зарад потенцијалне могућности предвиђања сличних догађаја у будућности, па самим тим и поводом њихове деескалације и спречавања. Препознавањем геополитичких циљева и истовременом употребом теоријског оквира, геополитике, могу бити веома јако оружје. Због тога, само постојање геополитичких циљева захтева одређено геополитичко понашање, а оно се извршава путем геополитичких пројеката којима се операционализују геополитички циљеви и одређују методе и динамике њиховог остваривања (Килибарда, 2008).

2.2 Различита дефинисања појма геономија

Први теоретичар на ову тему био је Едвард Лутвак (Edwart Luttwak), амерички војни стратег који се истакао анализом међународних односа, војне историје и геономије. Његово најпознатије дело је „Стратегија: логика рата и мира“ (Luttwak, 1987); ипак, у чланак објављеном 1990. године у коме је први сковао појам „гео-економија“ носи назив „Од геополитике до гео-економије: логика конфликта и граматика трговине“ који даје јасан положај економије у

међународним односима и геополитици (Gagné, 2007). У својој књизи коју Лутвак пише на тему геономије, он почиње са веома песимистичним ставом по питању међународних конфликта, те тако сматра да „релативно мали број држава ратује за свој опстанак, али велики број држава постоји да би ратовале- или су барем конструисане као да им је то доминантна функција” (Luttwak, 1990, p. 19). У овом маниру расправља о свим каснијим односима међу државама са економским мотивима сукоба као фокалном тачкомали и начин на који економија може да буде фактор који радије спаја сукобљене стране и оставља могућност добробити за обе стране него обрнуто. Занимљив пример који Лутвак наглашава је то да су према критеријуму геополитичке активности и конфликта, напредне и богате државе у истој групи са веома сиромашне државама. Оне спадају у групу оних које нису геополитички активне, а за пример наводи Швајцарску и Бурму. Целу идеју Лутвак закључује тиме што у геономији види могућност потпуног потискивања сукобакада лидери држава и грађани увиде кобност ратних сукоба и то да захваљујући геономији они не морају бити такви (Luttwak, 1990, p.19). Овакво становиште само по себи представља сржЛутваковог рада и то у идеји да ће будући конфликти бити вођени економским средствима,уместо војним.Као и свака научна разматрања и Лутвакове идеје су изложене критикама многих теоретичара али и поред кртика наилазимо на одобрење његове централне идеје да међународни конфликти са собом носе и економски аспект борбе око националних и интернационалних добара(Gagné, 2007, p. 11).Лутвакове идеје се прожимају кроз велики број научних радова(као што су Baru,2012; Wigell & Vihma, 2016; Moisiu, 2019) у којима теоретичари изражавају своје слагање или неслагање са његовим виђењем геономије.Оно што је битно је то да је његово становиште неизоставно и да се узима као сам почетак радова.

Поред оваквог виђења геономије, Блеквил полемише и о геономији из угла више различитих аспеката. Кроз разноврсне примере савремених геополитичких дешавања од којих је једани Украјинска криза 2014. године који

представља догађај на први поглед не повезан са глобалном економијом али коју Блеквил анализира као последицу „упумпавања америчких долара сваког месеца у Украјинско тржиште до тренутка када је дуг постао превелики да га Кијев може отплатити” (Blackwill, 2016, p. 21). Све ово је каузално повезано са каснијим свргавањем председника Јануковича са позиције. Догађаји који су уследили седам година касније додају још више контекста и чак и поткрепљују теорију представљену 2016. године уз додатак борбе за проширење утицаја западне и источне културе након што су економски адуту исцрпљени. Сви ови примери су коришћени да би се на сликовитији начин дефинисале одређене идеје, као на пример комплексност и међусобно прожимање геономије и геополитике али њихова истовремена различитост. У чему се оне разликују? Геополитика представља анализу географских утицаја на међународну политику али и власт над територијом у једном аспекту, шта чини ову власт и како је користити, док је, према виђењу Блеквила „геономија могућност сагледавања свих начина којима ће држава да поседује моћ поседовањем економских фактора радије него географских” (Blackwill, 2016, p. 24). Овакво гледиште наглашава постојање решења која су раније у атмосфери чисто геополитичких варијабли били немогући, а то је ситуација у којој обе стране добијају што у конфликту који је чиста употреба силе било могуће бити или победник или поражени. Управо се у овој тачки спајају виђења Лутвака и Блеквила и управо је то тренутак у којем геономија добија свој пун сјај јер исијава надом о могућности да се створи такав геономски однос у којем све стране добијају.

У свету је, не толико давно, била честа појава да економски феномени који одређују ток геополитичких дешавања остану неопажени. Пример за овакву праксу бисмо поново могли повезати са претходно наведеном Украјинском кризом 2014. године, где се ретко дешавало да било који актер истакне монетарну политику као доминанту која је имала велики утицај на целокупни развој ситуације. Данас је ситуација знатно другачија: економија се често узима као један

од одлучијућих фактора геополитике. Овај тренд је настао из два разлога и то: 1. 2008. - 2009.године када се догодила економска криза, која чак и данас, годинама касније, наставља да изазива стучњаке окупиране геополитиком да о њој пишу и расправљају; 2.Економски успон Кине, догађај са највећим утицајем на геополитику још од завршетка Другог светског рата и изласка Америке као светске силе из њега. Због свог огромног утицаја, оба ова догађаја су геоекономију довела у жижу геополитике.

Хронолошки гледано геополитичка ситуација током и након Хладног рата је била веома погодна за теоријску анализу разних становишта. Управо овакву атмосферу искористио је и амерички војни стратег, Лутвак, који је, тада, извео своју теорију геоекономије. Опадање сукоба и благи престанак Хладног рата, за њега је представљало је смањење употребе војне моћи и на тај начин отварање простора за развој геоекономских тактика. У својој књизи он је додатно образложио своје став на следећи начин: „Геоекономија није ни мање ни више него наставак античкох ривалства нација, али новим индустријским средствима. Исто као и пре, када би млад човек облачио униформу и марширао у освајање нових територија, данас су порески обвезници ти који „марширају“ и који су укључени у остварење циљева индустријског освајања. Уместо међусобне борбе, Француска, Немачка и Велика Британија, на пример, сарађују како би заједно открили како да *Airbus* индустрија победи *Boeing* и *McDonnell-Douglas*. Уместо праћења колико је борба далеко напредовала на мапи, прате се светске економске акције јер оне представљају средство за остварење циља“ (Blackwill, 2016).

Расправа која се прожима поприлично често када је у питању геоекономија је да ли је геоекономија заправо нео-меркантилизам? О овој недоумици пише Лутвак али тренутно и други истраживачи заинтересовани за ову тему као на пример Микале Вигел (Mikael Wigell), директор финског института за међународне односе и стручњака за геоекономију, и њихова становишта се разликују. Вигел балансирање економског и политичког утицаја држава у

њиховом географском окружењу представља веома флуентно. Он за своје тврдње прилаже одређене доказе али и једноставан графички приказ на којем се у односу на економску моћ и стратегијски оквир који једна држава користи она сврстава у овај идеолошки компас.

Fig.1: Геоекономске стратегије (Mikael Wigell, 2015, p.141.)

Као сликовит пример Микаел објашњава да „када је држава спремна да уложи велике економске ресурсе у замену за утицај и сарадњу на некој територији, без икакве јасне слике економског профитирања заузврат, економска моћ је очигледно искоришћена зарад неких других циљева, као рецимо да повећа свој геополитички статус или да очврсне свој положај лидера у региону, на пример”(Wigell, 2015, p. 140.). Микаел представља поделу геоекономских стратегија на представљене четири и о свакој образалаже њихове предности и мане што све укупно обухвата веома широк спектар могућих сценарија у геополитичком смислу у стварном животу. За разлику од Микаела, Лутвак јасно и

концизно позиционира меркантилизамна ниску лествицу геокономских стратегија тако што пореди да је „циљмеркантилизма да повећа резерве злата државе, а геономије да максимизира број радних места за популацију” (Lutwak 1990, p. 20).

Поред наведеног треба обратити пажњу на то да геономија није исто што и (међународна) економска политика, меркантилизам или либерална економија. Склоност да се меркантилизам и либералне економије виде као дијаметралне супротности је суштински погрешна зато што овакво гледиште лако одведе у интерпретирање економије и политике као одвојене свере социјалног живота, што свакако нису. Сумирајући ову дилему, долази се до закључка да меркантилизам стоји само као један од облика геономије, слично како се и либерална економија неке државе у виду слободног тржишта уклапа у неки од облика геономије који служи остварењу геополитичких интереса. (Blackwill, 2016)

Све наведене теорије и дефиниције везане за појам геономије као такве и утицај, односно коришћење, економских средстава у оквиру геополитике се могу употребити и на студији случаја из српске историје. Чињеница је да се велики број држава током своје историје борио да има утицај на територије ван својих граница (не у смислу освајања њихове територије, већ у виду политичке доминације и економске користи) осликава величину одраза економских интереса геополитичка дешавања, као и ширење суверенитета изван матичне територије. Као поткрепљење оваквој тврдњи сведочи и сликовит приказ колонија на глобалном нивоу којима су управљале светске силе, највише из разлога економског бенефита.

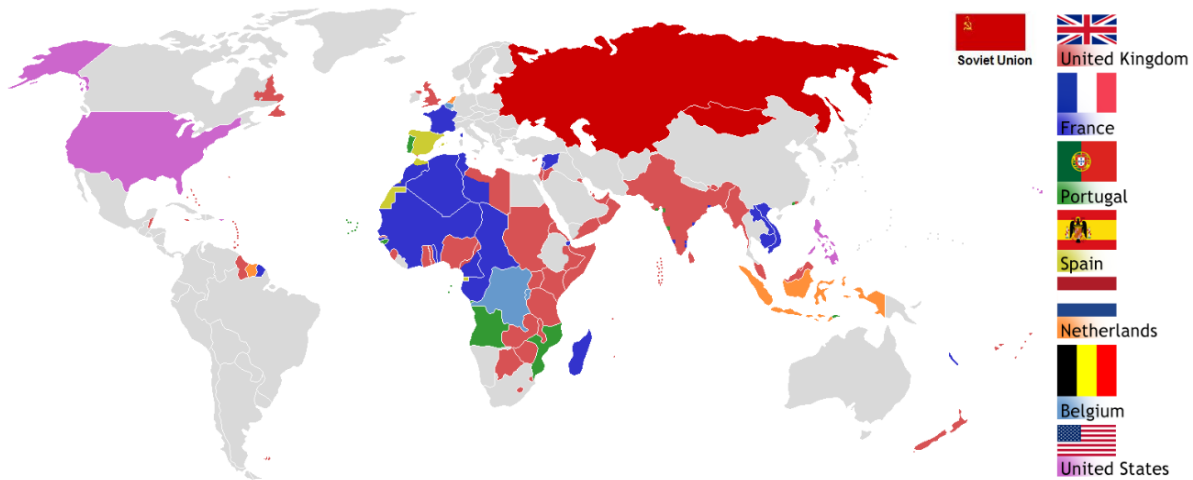

Fig. 2 – Мапа бивших колонија (*Origin Of Racism, Analysis Of Racial Discrimination In European Colonial Period, 2018*)

Међутим, у мору случајева у који су узроковали генезу али и трансформацију геоекономске тактике саме за себе али у почетку комбиноване са чисто геополитички, добија се један широк спектар на којем је тешко дефинисати где која почиње. У ставрном животу је тешко диференцирати да ли су неке од акција предузетих од стране једне државе геокеономска или она класична примена силе. Примери које Блеквил наводи су бомбардовање централне банке једне државе или сајбер напад банака једне државе од стране друге у знак незадовољства неком њеном међународном одлуком када он поставља питање да ли би се то сматрало нападом економије природе када ситуација није толико кокретна као у случају ембарга и санкција. У целом спектру догађаја који су реални да се догоде постоји лимиални простор у ком је ипак тешко класификовати и диференцирати одлуке актера међународне сцене (Blackwill, 2016).

Задатак проначажења заједничких чинилаца геоекономских теорија је вео тежак. Иако се финално често долази до суштинске сличности идеја различитих теоритеричара на ову тему, лако се деси да ако загребемо по површини варијабли

и изузетака које неки од њих узимају у обзир; долазимо до разилажења у неким деловима теорија. Оваква ситуација, поред комплексности представљања свих теорија на један хронолошки и концизан начин, одражава још једну одлику самог појма геономије а то је његова флуентност. Управо је та особина оно што би свако требао да препозна.

3. Антропогеографска анализа балканског полуострва

Неопходан елемент проучавања било каквих промена везаних за територију Балканског полуострва је свакако анализа Јована Цвијића чија је експертиза управо антропогеографска слика овог подручја. Повезаност између рељефа и карактеристика народа који живе на том простору свакако има свој велики одраз на унутрашњу, спољну и међународну политику, а сасвим логично и на геополитичка дешавања. Зашто је Аустро-угарска монархија полагала права на освајање територија балканског полуострва? Одговор на ово питање, поред јасне политичке и економске ситуације да је могла да се шири територијално само на југ на рачун слабијих држава, лежи и у самим географским карактеристикама области. Јован Цвијић у књизи „Главне особине централних области Балканског полуострва” (Cvijić, 1904) имплицира условљениост северног дела Србије тежењу ка средњој Европи на основу општих географских карактеристика. Како Јован Цвијић представља, карактеристике северног дела балканског полуострва првенствено северне Србије, Босне и Бугарске се веома разликују од остатка полуострва. Велика удаљеност од утицаја блискоисточне културе, надморска висина која опада с Југа ка Северу а самим тим иницира водоток река који је у правцу Југ-Север условљава закључак да су „оне општим географским положајем поглавито упућене на везе и контакте са средњом и североисточном Европом” (Cvijić, 1904, стр. 93). Овакво гледиште погодује намери европске државе да изврши инвазију на Балкану. „Услед поменуте главне особине географског положаја ове су земље добиле већи значај нарочито северна Србије и Босна, од када су се развили културни центри и организоване државе у средњој Европи. Од тога је времена њихова вредност њиховог географског положаја је значајно порасла” (Cvijić, 1904, стр. 93) закључује Цвијић.

Евалуација проходних праваца копненог, речног или морског типа који су људи на балканском простору користили зарад повезивања са окружењем, а

самим тим и за трговину или сеобе даје занимљиву конотацију геополитичког понашања државе као међународног актера. С обзиром на допадљивост територије средњег Балкана европским силама видимо да су одређени правци кретања на територији балкана били условљени политичким намерама. Србија је у складу са својим географским положајем и предвођењем у ослобађању словенских народа од турске власти представљала правог предводника уједињења јужних словена на Балкану, о чему је било речи раније. Потенцијал који је Србија могла да оствари у том тренутку је био препознат код великих сила које су будно мотриле на сва дешавања на Балкану. У складу са ситуацијом, Аустро-Угарска је деловала на различите начине да би спречила било какву врсту уједињења. Јован Цвијић јасно примећује управо овакве мотиве Аустро-Угарске на примеру повезаности територија па тврди да: „Аустро-Угарска да би спречила приближавање између Србије и Јужних Словена у својој краљевини, свела је однос са Балканским Полуострвом на две железничке линије: Београд- Ријека и Београд- Беч и тако је један басен, природом одређен да служи као веза између народа и и да олакша ширење културе, постао више препрека за додире и размене утицаја” (Cvijić,1904, стр. 84).

4. Геополитичка атмосфера непосредно пред Царински рат

Да би се боље разумела ситуација у којој се Србија налазила пре самих санкција Аустро-Угарске и забрани извоза, мора се узети у обзир како шира геополитичка слика, тако и шира динамика међународних односа тог доба. Одговор на питање зашто се све одиграло на начин који ми сада изучавамо се налази управо у догађајима који су претходили одлуци Беча.

У периоду XX века, на територији Евразије је постојало неколико великих сила које су апсолутно утицале на политичку климу целог региона. Аустро-Угарско царство, Руско и Турско царство првенствено, за њима и Велика Британија и Француска су у складу са својим интересима потписивале споразуме, пактове и ултиматуме који су само индиректно утицале на све остале „мањеутицајне“ државе; директно су били подређени искључиво њиховим интересима. Земље хегемони имају тежак задатак да се одрже у улози светских сила и зато се долази до закључка да је „за оног ко доминира светом најлагоднији рат онај у којем он, без директне употребе силе, утиче на мање моћне непријатеље да поступају онако како то одговара његовим интересима“ (Kilibarda, 2008, стр. 168).

Компликовање геополитичке ситуације на простору Балкана из перспективе Аустро-Угарске монархије као хегемона почиње након што су се „Русија и Аустро-Угарска, прогласивши се као две „највише заинтересоване силе“ на Балкану, узеле на себе израду програма и надзора над извођењем реформи у Македонији и Старој Србији. Сарадња балканских држава за тај подухват није тражена, иако се радило о њиховим сународницима и о питањима која су имала значај за њих саме“ (Gaćinović, 2014, стр. 114). Однос монархије према Балкану се тим поступком може лако закључити, али поред тога постоји још извора који сведоче о специфичном односу Аустро-Угарске конкретно према Краљевини Србији. На почетку XX века, постојала је разлика у односима Аустро-Угарске монархије према балканским народима и државама у складу са њеним

интересима. „Према Србији је испољавала врло непримерен и арогантан, рекло би се непријатељски однос. На Балкану су јој Србија и Црна Гора представљале непосредну опасност, или како је Ото фон Бизмарк говорио још 1879. године, биле су „камен спотицања на путу Аустрије” (Gaćinović, 2017, стр. 165).

Како спољнополитички однос Аустро-Угарске тако ни однос према националној мањини Срба у монархији није био много бољи: Лајош Кошут 1849. године је био вршилац дужности председника Мађарске. У том периоду је дошло до јављања национализма на просторима Војводине међу Србима али и међу Румунима и Хрватима. Од Кошута се очекивао помирујући одговор на овакве догађаје, али је он имао другачији став. „Србима се обратио речима: „мач треба да нас раздвоји” и почео је припрему плана за „искорењивање Срба”, Хрвате је описао као „премале и за један залогај” а Румуне као „душу завере против Мађарске” (Taylor, 1976. стр. 83). Највећи опонент у том тренутку Аустро-Угарској представља Руско царство али непогодна ситуација Русије у том моменту убрзала је дешавања на Балкану. „Аустро-Угарска се очито спремала за освајање Балканског полуострва, јер је Русија на почетку 1904. године ушла у рат са Јапаном који ју је тешко оптеретио” (Ćorović, 2009, стр. 113).

Из ових разлога, већ исте године је Аустро-Угарска, без обзира на тадашњи савез са Русијом, спроводила ратне припреме у почетку поступно, да би их касније убрзала. „У Боки Которској и Херцеговини граде се утврђења и стратешки путеви, при чему ни зима није била разлог да се радови прекину. Тврђаве се снабдевају ратним материјалом; војне снаге се, такође, поступно гомилају. Било је јасно да се Монархија спрема за војну акцију” (Gaćinović, 2017, стр. 167).

4.1 Смена династије у Краљевини Србији и промена политичког курса

На свом прелазу у ново столеће, у Краљевини Србији се одиграо непогодан сплет догађаја који је, у збиру са осталим геополитичким приликама тог момента,

резултирао великим проблемима на почетку XX века. Династија Обреновић је владала је Србијом од 1815. до 1903. са кратким прекидом од 1842. до 1858. године. Често незадовољство народа поступцима Краља Александра кулминирали су до тачке из које није било повратка.

Незадовољство у народу је постајало све веће док је смена династаја на престолу постајала све очигледнија. Уследиле су мартовске демонстрације 1903. године у Београду када се скуп грађана на улици прелио у демонстрацију против одлуке краља Александра о укидању устава. Војска је изведена на улице да растури демонстрације, међутим између трупе Београдског гарнизона и демонстраната постојало је осећање борбе за заједнички циљ о чему сведоче историјски записи овог догађаја. „Када је један коњанички ескадрион наишао на густе редове демонстраната, њихов командир се окренуо према својим војницима и, уместо наредбе да употребе сабље и карабине гласно довикнуо *„Пазите добро да кога не прегазите“*. То нису били спорадични случајеви. Маса је клицала *„Живела Војска!“* То нису биле случајне речи, оне су јасно говориле да су се народ и војска стопиле у један унутрашњи фронт, да су прожети истим мислима и жељама” (Гаџиновић, 2017, стр. 77). Оно што је уследило кулминацијом оваквог односа у народу је озлоглашена ноћ између 28. и 29. маја (по старом календару) у којој је живот изгубио краљ Александар и краљица Драга, када је група завереника на силу упала у двор.

Овакав расплет догађаја је изавао велике промене у будућности. На место краља долази Петар I Карађорђевић. Краљ Петар преутима власт у својим зрелим годинама, са пуно животног али и искуства које је стекао током турбулентног периода тадашње Србије, такво искуство је имало позивине последице по његову владвину. „Опирање народној вољи и рђав рад довео је династију Обреновић до катастрофе, а та катастрофа довела је њега на престо. По себи се разуме да он није смео да насатви ту политику, противну народним тежњама која је водила у пропаст не само династију него и државу” (Stanovjević, 2011, стр. 160). У оваквој

атмосфери, нов краљ мења дискурс како унутрашње, тако и дискурс спољне политике, те се са запада окреће ка истоку, окренувши тако леђа Аустро-Угарској монархији и аустрофилској политици, а подаривши поверење Руској царевини. Британски историчар Алан Џон Персивал Тејлор (Alan John Percivale Taylor) је у својој књизи „Хабзбуршка монархија“ ову промену Краља Петра I Карађорђевића описао као период у којем је „Србија доживела период националне ренесансе падом династије Обреновић 1903“ (Taylor, 1976. р. 209). Док је краља описао као владара који показује виши степен националне свести, или барем зрелости.

У контексту свих пређашњих дешавања, на Балкану и у свету, овакав распрет унутрашњих дешавања у Краљевини Србији је само додатно закомпликовао већ лошу геополитичку ситуацију. Сукоб интереса Срба који су тежили аутономији словенских народа у Аустро-Угарској а посебно у Босни и Херцеговини, као и српски интереси на простору Санџака, а са Аустро-Угарском политиком је био пресудан. Аустро-Угарска након оваквих промена политике Краљевине Србије све више губи поверења у њу, а уз то се јавља и страх монархије поучене ратовима са Италијом 1859. године, те као таква предузима радикалније мере у циљу остварења својих интереса на Балканском полуострву (Петровић, 1959).,, У тренутку када је 1907. године за Србе први пут била употребљена подмукла фраза „*Пијемонт Јужних Словена*“, она изазвала је панику у Бечу: дотакнута је рана која није могла да зарасте и подсетила на страховите догађаје из 1859. који су тада најавили пад старе Аустрије“ (Taylor, 1976. стр. 211).

5. Царински рат

Као логична последица акција великих сила почетком XX века, државе на Балкану су започеле међусобне преговоре знајући да је неопходно заједничко деловање да би се њихови интереси сачували. Заједнички преговори су се првенствено почели одвијате између Србије и Црне Горе, али у тајности. Саопштење црногорског министра иностраних дела Гавре Вуковића „руска влада која је била обавештена о овим преговорима, уложила је свој протест Цетињу, и тражила је да се ти преговори одмах обуставе, бојећи се очевидно тежих компликација, ако Аустро-Угарска за њих сазна“ (Ćorović, 2009. стр. 676). Поред Црне Горе, национални интереси и других држава су компромитовани оваквим акцијама Аустро-Угарске па је стога и Бугарска нашла за сходно да започне преговоре са Србијом, о истом проблему. Намере балканских држава да заједнички одбране своје интересе била је неприхватљива за Аустро-Угарску и тај тренутак се може сматрати као прекретница за почетак конкретног деловања монархије. Постоје докази да је Аустро-Угарска тајно саботирала односе Срба и Бугара, што је био последњи покушај до преласка на следећи, радикалнији покушај слабљења региона, управо преко „Пијемонта Јужних Словена“, Краљевине Србије.

Беч је званично 12. 01. 1906. године Краљевини Србији увео забрану извоза привредних добара на територију Аустро-Угарске која је тада била место највећег извоза за Србију. Аустро-Угарска је овим потезом покушала да, верујући да Србија овакав привредни рат неће моћи да издржи, натера Србију да повуче претходно постигнут споразум са Бугарском. Јасни су планови велике силе као и мотиви за оваквим понашањем, оно што се доводи у питање је какав је резултате реализација овог плана изродила. Како владимир Ћоровић тумачи последице, на велико изненађење Беча, њихово предвиђање је омануло. Срби су се преусмерили на тражење нових тржишта а поред тога и имплементирајући извоз стоке (поред претходног само живог извоза) и у закланом стању. Последица је подизање првих

модерних кланица у земљи, што је неминовно имало ослобађајући утицај на српску, до тада веома зависну, економију (Ćorović, 2009, стр. 675-680). Није само Ђоровић изнео овакв заључак: А. Ј. П. Тејлор је у књизи „Историја Аустрије и Аустро-Угарске“, у делу који се бави односима Аустро-Угарске и Србије, протумачио догађај као тренутак у ком Србија престаје да буде Аустријски сателит и настављајући политику започету доласком Краља Петра I на престо, и постиже своју економску независност. Поред овако неочекиваног развоја догађаја након неуспелог покушаја Аустро-Угарске да своја геополитичка питања реши применом тактике економске присиле, монархији је неколико година касније уследио последњи невешт потез и њен крај (Taylor, 1976, р. 215). Вид санкција као алата геокономских стратегија се данас веома често среће у геополитици. Аустро-Угарска је 1906. препознала потенцијал и ефикасност економске санкције као оптимално решење које без употребе војске, која је пре свега последња линија отпора а такође и велики економски и логистички терет за једну државу, може постићи жељене ефекте. Иако безуспешан, покушај представља веома интересантан тренутак у историји Србије.

Спој теоријског основа геокономске логике и примера из праксе, како наше историје тако кроз геополитичке односе других земаља, ствара јасну слику комплексности примене овог метода. Аустро-Угарска је желела да санкцијом ослаби Краљевину Србију што је наизглед било потпуно логично, с обзиром да се Српска економија у том тренутку у огромном проценту заснивала управо на извозу и то у Аустро-Угарску. Оно што заправо даје на занимљивости управо овог догађаја јесте контра ефекат који је уследио геокономском тактиком Аустро-Угарске. Убрзо након овог пеха, монархија је, вођена својим мотивом територијалног проширења ка Солуну прво употребила политичку моћ анексијом Босне и Херцеговине а касније је и последњи корак био започињање ратног сукоба светских размера (Ćorović, 2009).

6. Аустро-Угарска монархија као нео-империјалистичка сила

Као неминован след ревизије чињеница изнетих у публикацијама различитог типа које можемо довести у везу са конфликтом Краљевине Србије и Аустро-Угарске монархије зарад исцрпније анализе поставићемо занимљиву хипотезу и њоме заокружити теоријску и историјску анализу Царинске кризе из угла геокономске логике. Да ли се Аустро-Угарска монархија може означити као нео-империјалистичка сила свог времена? У постављању овакве формулације у циљу њеног образложења првенствено би требало поћи од разумевања самог појма нео-империјализам. Појам нео-империјализам се често употребљава уз појмове нео-меркантилизам, хегемонија и либерални институционализам али у чему је њихова међусобна разлика?

Миакел Вигел је размотрио сва четири геополитичка појма а такође и обухватајући противне ставове других теоретичара. Нео-империјализам се укратко може објаснити као стратегија државе (најчешће регионалне силе) да доведе земље у непосредном окружењу „у такву економску зависност да асиметрија постане толика да је позиција слабије државе вазална у односу на регионалну силу па она не мора да користи ни силу ни принуду да натера слабију државу на пристанак” (Wigell, 2015, p.142). У оваквој атмосфери регионална сила проширује своју сверу утицаја ван своје територије и управо је то елемент који одговара идеји империјализма, сем што она то не чини чистом употребом силе – супротно, радило би се о хегемонији. Ова два појма се неретко спајају јер је тешко разграничити их са геокономског аспекта. Без обзира на то, разлика ипак постоји а она се јасно осликава када се два кључна концепта упореде. Бенигно руковођење хегемонистичког приступа укључује обезбеђење и колективног добра за све и она ствара јасну линију разграничења у односу на унилатералан однос регионалне силе у нео-империјалистичком приступу прибављања користи злоћудним средствима. Такође кључна идеја коришћења

појма нео-империјализам је да покаже разлику у контроли територије и редукцији суверенитета друге државе кој не мора бити *de facto* територијално (Wigell, 2015).

До овакве динамике односа се долази употребом економске моћи, принуде, наметањем и подмићивањем. Тежиште наше анализе су економска средства која се употребљавају у корист нео-империјалистичких намера а то су „трговински ембарго и финансијске блокаде намерене да нанесу велику економску штету и натерају слабе државе да подлегну жељама регионалне силе” (Wigell, 2015, p.142). Имплементацијом оваквог теоријског становишта на студију случаја Царинске кризе може се извести закључак да се Аустро-Угарска монархија може сматрати и нео-империјалистичком силом тадашњице. У прилог овој тврдњи иде поприлично велико поклапање теоријске анализе и података о тадашњем међународним акцијама које је монархија предузимала према другим државама.

Међутим, иако на први поглед делује да је овде крај и да се логички закључак сам намеће ипак је тумачење који ћемо извести мало комплекснији. Из свега наведеног једино што се с правом може закључити је да је Аустро-Угарска монархија у тренутку увођења ембарга на извоз Краљевини Србији била земља са нео-империјалистичким настојањем у њеном поступању али такав однос на крају није успела да успостави. Не смеју се занемарити чињенице да је Краљевина Србија, иако уз доста труда и жртвовања, из оваквог конфликта изашла много снажнија и економски независнија него што је икада пре била. Управо је то тачка раздвајања јер се у том тренутку губи кључни елемент који би Вигел навео за нео-империјалистичку државу а то је да друга држава буде економски зависна од њене помоћи и буде приморана да се повинује њеним жељама.

Све претходно изнето би само могло да значи да је ембарго на извоз добара Краљевини Србији био покушај монархије да поступа као нео-империјалистичка. Овакав закључак свакако представља лични став на основу проучавања литературе теоријског и историјског карактера, представља тему за размисљање и свакако је подложна и другачијим интерпретацијама.

7. Закључак

Крај Царинске кризе није донео мир нити остварио интересе Аустро-Угарске, али јесте послужио као пример употребе других средстава у геополитици. Теоријска анализа кроз призму међународних односа, геополитике и геономије као и разматрање следа догађаја који су претходили или можда и изазвали да до рата дође су ништа више до показатеља да је глобални ринг држава место које се не уздржава било каквих начина само да би се остварили сопствени интереси. Када је у питању Царинска криза јасан је закључак који се изводи а то је да је постојао покушај јаче силе да помоћу економских средстава оствари свој геополитички интерес али да је он био неуспешан. Степен ризика државе која предузима одређене акције увек постоји некада су ти покушаји уроде плодом, некада је резултат разочаравајући. Када се томе дода и рањив географски положај у односу на остале државе какав је Аустро-Угарска монархија свакако имала у Европи, али и Краљевина Србија на Балкану; добија се један комплексан систем чија анализа и закључци те анализе свакако подлежу критици или другачијим закључцима.

С обзиром да теоријска становишта и тумачења, али и историјски догађаји и њихова интерпретација представљају дискутабилан елемент једног истраживања, управо из тог разлога треба обратити пажњу на валидност свих информација, такође и на то да се не узима све „здро за готово“. Генерална идеја извучена из једне овакве кризе јесте да се у мисаоном процесу анализе разлога настанка овакве међународне атмосфере, геополитички фактори којима су они условљени (али и сам епилог догађаја), требају узети у обзир сви елементи. Поред истакнутог економског елемента, у обзир се узимају и културолошки, политички, антропогеографски па чак и религијски елементи. Веома је важно имати то на уму све време критичког размишљања о неком догађају који укључује више различитих актера, поготово у међународним сукобима.

У нади да ће се конфликти увек разрешавати применом дипломатских, економских или других системских решења, а не употребом силе и насиља, пожељно је фаворизовање оваквих теоријских оквира и праксе. Иако ни оваква врста санкција или ултиматума није повољна за квалитет живота људи и свакако оставља велике последице на исти, људски живот *per se* сваког појединца у једној држави треба да буде категорички императив свих нас. Не би требало да постоје вредности, поготово не у политичком животу, које ће бити изнад живота било ког појединца и за који ће се он жртвовати.

Литература

Kilibarda, Z. (2008). *Osnovi geopolitike*. Beograd: Univerzitet u beogradu- Fakultet bezbednosti, Javno preduzeće „službeni glasnik”.

Gaćinović, R. (2017). *Nasilje nad Srbima u XX veku: uzroci i posledice, kwiga prva*, Beograd: Evro Book Beograd, Dimitrija Tucovića 41.

Stanojević, S. (2011). *Svi srpski vladari: biografije srpskih (sa crnogorskim i bosanskim) i prelged hrvatskih vladara*. Beograd:IP SAZVEŽĐE DOO Beograd.

Ćorović, V. (2009), *Istorija Srba*, Beograd: Otvorena knjiga.

Cvijić, J. (1904), *Glavne osbine centralnih oblasti balkanskog poluostrva*, Beograd: Srpski književni glasnik.

Taylor, A. J. P. (1976), *The Habsburg Monarchz, 1809-1918*. Great Britain: WESTERN Printing Services LTD., Bristol.

Gaćanović, R. (2014), *Mlada Bosna*.Beograd: Medija centar „Odbrana”, Beograd.

Jean-Francois Gagne (2007)- *Geopolitics in a Post-Cold War Context. From Geo-strategic to Geo-Economic Considerations: MontréalRaoul Dandurand Chair of Strategic and Diplomatic Studies University of Québec*.

Blackwill, R. (2016), *War by other means geoeconomics and statecraft*. London, England: Harvard Univesity press

Ćorović, V. (2011), *Istorija Srba*, Beograd: Domino Fer-naša knjižaram Beograd.

Perović, B. (1959), *Prvi Balkanski rat 1912-1913, knjiga prva*. Beograd, Istorijski institut Jugoslovenske narodne armije.

Baru, S. (2012). „Geo-economics and strategy” *Survival, global policy and strategy* 54(3) pp. 47-58.

Moisio, S. (2019). „Re-thinking geoeconomics: Towards a political geography of economic geographies”. *Geography Compass*, 13 (10), pp. 1-13

Wigell, M. & Vihma, A. (2016). „Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia’s geostrategy and its effects on the EU” *International affairs*, 92 (3), pp. 605-672 pp.

Luttwak, E. N. (1990). „From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce”. *The National Interest*, 20, pp. 17-23.

Luttwak, E. N. (1987). *Strategy: The Logic of War and Peace*. Cambridge Massachusetts/ London: Harvard University Press

Wigell, M. (2015). „Conceptualizing regional powers’ geoeconomic strategies: neo-imperialism, neo-mercantilism, hegemony, and liberal institutionalism”. *Aisa Europe Journal*, 14, pp. 135-151.

Origin Of Racism, Analysis Of Racial Discrimination In European Colonial Period, . (2018, 6 18). Retrieved from Essay by ray83911, University, Bachelor's, April 2009.: <https://www.writework.com/essay/origin-racism-analysis-racial-discrimination-european-colo>.

ИЗЈАВА О АКАДЕМСКОЈ ЧЕСТИТОСТИ

Изјављујем да сам у приложеном раду поштовао/ла сва правила о академској честитости.

Овај писани рад резултат је искључиво мог личног рада, темељи се на мојим истражиањима и ослања се на наведену литературу.

У Београду, дана _____ године.

Потпис студента:
